

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді. За невеликий історичний період, за який міграція населення вивчалася й розглядалася як самостійний науковий напрямок виникла велика кількість наукових підходів і теорій у вивченні цього суспільно-географічного явища. Розвиток наукових поглядів відбувався в рамках різних наукових підходів, що в кожному випадку виправдане й справедливо: демографічного, географічного, історичного, економічного, політичного. Вибір підходу, як відомо, залежить від тих завдань, які ставить перед собою дослідник. Ґрунтуючись на аналізі зарубіжної й вітчизняної літератури, найбільш повна класифікація була розроблена В. Іонцевим і включає 17 підходів до вивчення міграції населення, які об'єднали, за його оцінкою, 45 наукових напрямків, теорій і концепцій. З них на економічний підхід припадає 15 теорій, 5 — на соціологічний, 4 — на виключно міграційний, 3 — на демографічний, 2 — на історичний [1].

З плином часу виникають нові, складніші проблеми, пов'язані з міграціями, як для науковців, так і для тих, хто управляє надзвичайно важливим для держави процесом міграційних змін. В унісон процесу ускладнення відбувається посилення ролі міграційних переміщень в соціально-економічному розвитку держави загалом та її окремих регіонів зокрема.

Розмаїтість суспільно-географічних підходів до вивчення міграції населення є доказом того, що міграційні процеси залежать і впливають на всі сторони соціально-економічного розвитку. Цим власне і визначається актуальність даного дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Починаючи з 30-х років минулого століття значно активізувались дослідження географії населення та підходи щодо їх вивчення. Особливо на цьому процесі позначились результати переписів населення, що здійснювались з певною періодичністю. Значно пізніше ціла плеяда науковців займалася дослідженням суспільно-географічних підходів. До їх числа належать такі відомі дослідники як Е.Г. Равенштейн, В.М. Кубійович, В.В. Покшишевський, К.Г. Воблій, О.У. Хомра, В.І. Переведенцев, Л.Л. Рибаківський, Б.С. Хорєв, А.Ф. Загробська, Ж.А. Зайончковська, Т.І. Заславська, В.О. Іонцев, Ю.І. Пітюренко, Л.Г. Руденко, А.І. Доценко, О.І. Шаблій, С.І. Пирожков, О.А. Малиновська, В.О. Джаман, І.М. Прибиткова, М.І. Фащевський, В.В. Загородній, О.І. Піскун, Ю.І. Римаренко, Ф.Д. Заставний, М.П. Немченко, Т.П. Петрова, а також А. Сові, Д. Саймон, Р. Епплард, Г. Ф. Тапінос, Ю. Арутюнов, В. Галецький, Л. Дробижєва, О. Овсяніков, Н. Римашевська, І. Романов, О. Сусоколов та інші.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз суспільно-географічних підходів, а також їхнє значення у вивченні проблем міграцій населення.

Міграція як суспільний процес набула особливої актуальності в Україні, загалом, і в Західній Україні, зокрема, з кінця 80-х — початку 90-х рр. нашого століття. Пояснюється це, передусім, її глобальними масштабами, зміною кардинальної регіональної політичної ситуації, регіональним характером ходу економічних змін, особливостями історичного розвитку регіону, менталітетом його мешканців, тісним взаємозв'язком сучасної міграції як із деінтеграційними, так із інтеграційними процесами тощо. В загальному міграційному контексті зростаючого значення набувають зовнішні (поза межі держави, до складу якої входить кожен конкретний регіон дослідження) переміщення громадян, хоча провідними залишаються внутрішні (у межах держави) механічні рухи мешканців. Міграція за своєю сутністю — це соціальні відносини, які виникають і розвиваються в результаті налагодження чи порушення різнобічних зв'язків між особистістю, групою, колективом або утворенням, з одного боку, та державою, нацією, суспільством, з іншого боку. Тому можна констатувати, що міграція набула глобального характеру, перейшовши з субконтинентального на континентальний і загальнопланетарний рівень. Її феном зачепив такі структурні складові континентів як групи країн, окремі держави, регіони держав, адміністративні одиниці останніх як найвищого, так і найнижчого рівнів.

Гострота міграційної проблеми пов'язана з вирішенням завдань, що виникають перед державними органами через міграційні процеси, які у межах окремих держав, зокрема нашої, доцільно означити як сукупність суспільно-економічних територіально-міграційних умов. Вони формуються у державно-міграційні комплекси — найвищу ієрархічну територіальну міграційну структуру, яка диференціюється на регіональні (обласні) міграційні комплекси, локальні (районні) міграційні комплекси і мікролокальні (поселенські) міграційні комплекси [4].

Сучасна міграція являє похідне соціальне явище, що обумовлене дією комплексу соціально-економічних (міграція трудовий, професійна і ін.), демографічних (статеві-вікова диференціація міграційних потоків), політичних (біженці), етнокультурних (депортація, геноцид, етноцид або національної єдності, повернення на Батьківщину) факторів. Міграція активно впливає на темпи й характер розвитку країн і регіонів [2].

Проблеми, що породжуються міграційними процесами, потребують комплексних досліджень з метою забезпечення сучасного наукового супроводження діяльності з регулювання міграційних процесів, у тому числі й адміністративно-правовими засобами. Це надасть можливість розвитку позитивних тенденцій, що

впливатимуть на зростання рівня економіки та соціальну збалансованість, а також вироблення ефективної політики щодо протидії нелегальній міграції і торгівлі людьми[7].

Міграційні рухи впливають на рівень життя громадян та спонукають до суттєвих змін умов проживання мігрантів і їх соціально-економічної адаптації. Таким чином, зовнішня міграція перетворюється у важливий фактор загального соціального й економічного розвитку, своєрідний феномен впливу на процеси оптимізації міждержавних стосунків[6].

Соціально-економічна суть міграції населення полягає у забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою у робочій силі та наявністю її у різних регіонах держави, а також у реалізації прагнень працівників задовольнити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру[3].

Суспільно-географічні підходи також мають велике значення у класифікації чинників, під впливом яких формуються напрямки та масштаби міграційних процесів. Переміщення у просторі відбувається внаслідок дії економічних, соціальних, демографічних, політичних, етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових, екологічних та інших факторів, але ці чинники діють одночасно, вони певною мірою взаємозалежні, тож виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, як правило, складно.

Будь-який міграційний акт відбувається під дією комплексу мотивів. Вони залежать від суб'єктивних та об'єктивних причин: з одного боку, міграції відбуваються за особистим бажанням — кожен громадянин має право і можливість вибрати для себе місце проживання та праці, тобто задовольнити свої різноманітні потреби матеріального, професійно-кваліфікаційного і духовного характеру[5].

Поділяють також фактори міграції на некеровані і керовані суспільством, іншими словами — умови (природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їх розвитку, обжитості і благоустрою, географічне положення) і фактори-регулятори (демографічні — інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого, старожиливі і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо; соціально-психологічні — інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей) [8].

Виділяють також чинники міграції за сферою їх прояву: народногосподарські, територіальні, галузеві та внутривиробничі, а також постійні, тимчасові і змінні залежно від їх використання в регулюванні міграційних процесів. Міграція значною мірою впливає на формування, функціонування й розвиток ринку праці. Міграція як чинник розвитку ринку виконує прискорювальну, розподільчу та селективну функції.

Забезпечення певного рівня географічної мобільності робочої сили, змінність складу трудоактивного населення регіону та збільшення місць проживання індивіда протягом життя є результатами здійснення прискорювальної функції. Розподільча функція міграції виявляється у перерозподілі населення між регіонами за рахунок чого досягається більша відповідність між попитом на робочу силу та її пропозицією. Селективна функція міграції полягає у зміні якісного складу населення і робочої сили регіонів унаслідок нерівномірної участі у міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп [8].

Висновок. Таким чином, суспільно-географічні підходи дозволяють досліджувати причини, особливості та функції міграцій населення. Вони є необхідними для класифікації міграційних процесів, а також допомагають у вивченні проблем міграцій населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения / В.А. Ионцев. — М.: Диалог МГУ, 1999. — С. 19.
2. Костін Р.А., Лухнов О.Ю. Сучасні міграційні процеси та їх тенденції в суспільстві / Р.А. Костін, О.Ю. Лухнов. — 1999. — 255 с.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. — К.: «АртЕк», 1997. — 256 с.
4. Мазин А.В. Теоретические аспекты миграции населения / А.В. Мазин. — М.: Мысль, 2001. — 201 с.
5. Міграційні процеси / Буклайб, 2014. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buklib.net/books/27309/>
6. Оникиенко В.В., Поповкин В.А. Комплексное исследование миграционных процессов. — М.: «ТЕРРА», 1975. — 395 с.
7. Онукева Ф.Р. Общая теория населения / Ф.Р. Онукева. — М.: Прогресс, 1977. — 520 с.
8. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика / Л.Л. Рыбаковский. — М.: Наука, 1987. — 200 с.